

Ewa Łązniewska

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu

DYLEMATY BADAWCZE W ZAKRESIE BADAŃ DYSPROPORCJI REGIONALNYCH NOWYCH REGIONÓW UNII EUROPEJSKIEJ W OKRESIE 1999-2008

Streszczenie: Przedmiotem rozważań są problemy związane z badaniem zróżnicowań regionalnych oraz, w mniejszym zakresie, głównie ze względu na ograniczone ramy artykułu, problemy dotyczące analizy procesów konwergencji regionalnej. W artykule pokazano także jedną z mniej znanych metod badawczych, której celem jest badanie zbieżności. Całość kończą ogólne rozważania na temat zróżnicowań i ich podłoża.

Słowa kluczowe: zróżnicowania regionalne, konwergencja, nowe regiony UE.

1. Wstęp

Przedmiotem niniejszego artykułu jest zasygnalizowanie, na podstawie własnych doświadczeń badawczych i literatury przedmiotu, problemów w zakresie badań zróżnicowań regionalnych oraz procesów konwergencji w obrębie nowych krajów członkowskich UE. Podmiotem analizy są kraje Europy Środkowej i Wschodniej, które w roku 2004 i latach kolejnych (jak Bułgaria i Rumunia) wstąpiły do Unii Europejskiej. Praca powstała na podstawie badań interdyscyplinarnych przeprowadzonych na grupie nowych krajów członkowskich UE i tylko w bardzo niewielkim fragmencie prezentuje wyniki badań, co wynika z ograniczonych ram niniejszego artykułu (całość wyników zostanie zaprezentowana w książce E. Łązniewskiej, R. Chmielewskiego i T. Góreckiego *Konwergencja regionalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu 2011). Powiększenie Unii Europejskiej z 15 krajów do 27 krajów dokonało się stosunkowo niedawno. W związku z tym o wymiernych efektach tego procesu będzie można mówić za kilkanaście lat. Następnym przystąpienia nowych krajów do UE były zmiany w jej polityce w zakresie rozwoju regionalnego, co samo w sobie mogło prowadzić do efektów odmiennych niż wcześniejsza polityka UE.

Podstawowym źródłem informacji dla niniejszego artykułu są dane Eurostatu, wyspecjalizowanego biura statystycznego Komisji Europejskiej. Eurostat zajmuje się gromadzeniem danych z różnych dziedzin życia społeczno-gospodarczego dane-

go kraju; dane dotyczące głównie regionalnych rachunków ekonomicznych i rynku pracy są zbierane, przetwarzane i analizowane według nomenklatury NUTS, tj. europejskiej klasyfikacji jednostek terytorialnych do celów statystycznych. Dla tych celów klasyfikacja NUTS funkcjonuje na trzech hierarchicznych poziomach: NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3. Wyniki badań dotyczą poziomu analitycznego NUTS-2.

W obszarze nowych krajów UE-27 (zob. tab. 1) na badanym obszarze mamy 56 jednostek poziomu drugiego. Najwięcej jednostek NUTS jest w Polsce i Rumunii, gdzie wyraźnie zaznacza się ich hierarchia.

Tabela 1. Liczba NUTS (jednostek terytorialnych do celów statystycznych) w krajach UE-12 (stan na 1 stycznia 2008)¹

Kraje UE-12	NUTS-1	NUTS-2	NUTS-3
Bułgaria	2	6	28
Czechy	1	8	14
Cypr	1	1	1
Estonia	1	1	5
Litwa	1	1	10
Łotwa	1	1	6
Malta	1	1	2
Polska	6	16	66
Rumunia	4	8	42
Słowacja	1	4	8
Słowenia	1	2	12
Węgry	3	7	20
UE-12	23	56	214

Wielkość jednostek NUTS-2 w przypadku analizowanych krajów Europy Środkowej i Wschodniej jest dość zróżnicowana i ogólnie większa niż w krajach całej UE-27, zwłaszcza gdy bierzemy pod uwagę zajmowany obszar. W przypadku krajów, gdzie zostały wyodrębnione jednostki tego poziomu, przeciętnie największe, jeżeli uwzględnimy liczbę ludności, są w Rumunii – 2,7 mln mieszkańców i w Polsce – 2,4 mln. W państwach tych występują jedynie regiony przekraczające graniczny próg 3 mln ludności dla tego typu jednostek; w Polsce mamy trzy takie przypadki (mazowieckie, śląskie i wielkopolskie), a w Rumunii dwa (regiony Nord-Est i Sud-Mutenia). Najmniej zaludnione są regiony w Słowenii, ok. 1 mln mieszkańców, a także Bułgarii, Czech i Słowacji, na poziomie ok. 1,3 mln. Informacje te są bardzo ważne, gdyż świadczą o potencjale gospodarczym poszczególnych regionów.

¹ Na podstawie: *European Regional and Urban Statistics Reference Guide*, Eurostat 2009.

Rys. 1. Regiony krajów Europy Środkowo-Wschodniej objęte analizą

Źródło: opracowanie własne.

Ogólnie najmniejsze pod względem liczby ludności są państwa wyspiarskie – Cypr i Malta, nie spełniające nawet minimalnego progu ludnościowego dla jednostek NUTS-2; w większości analiz nie były one brane pod uwagę. Jeszcze większe różnice między regionami są pod względem gęstości zaludnienia, gdyż z jednej strony niektóre z nich obejmują regiony stołeczne, jak np. Praga, Bukareszt, Kraj Bratysławski, a z drugiej strony mamy, poza krajami nadbałtyckimi, słabo zaludnione regiony rolnicze czy turystyczne: bułgarskie Severozapaden, polskie województwa podlaskie i warmińsko-mazurskie, rumuńskie Vest.

Regiony 12 krajów, które w ostatnich latach weszły do Unii Europejskiej, charakteryzują się ogólnie dość niskim, a jednocześnie bardzo zróżnicowanym poziomem rozwoju. Przeciętna wielkość PKB na 1 mieszkańca dla wszystkich 56 regio-

nów analizowanych krajów, wynosząca w 2006 r. 12,7 tys., nie przekraczała 54% przeciętnego poziomu dla całej Unii. Najbardziej rozwinięte są regiony stołeczne lub te, na których znajdują się stolice krajów; dotyczy to zwłaszcza takich państw jak Czechy, Słowacja, Węgry i Słowenia, gdzie poziom PKB na mieszkańca przekracza już znacznie średni poziom dla całej UE. Na poziomie 12 analizowanych państw najbardziej rozwinięte są Cypr i Słowenia, gdzie wielkość PKB na *per capita* w 2008 r. znajduje się w granicach 90% poziomu unijnego. Z kolei najniższym poziomem rozwoju charakteryzują się najslabiej rozwinięte regiony Rumunii i Bułgarii, w których poziom PKB na *per capita* jest znacznie poniżej 30% poziomu unijnego. W tej grupie są również najmniej rozwinięte polskie regiony lubelskie i podkarpackie, które z wielkością PKB równą ok. 35% poziomu unijnego znajdują się odpowiednio na 46. i 47. miejscu wśród 56 regionów.

2. Uwagi do zastosowanych w pracy wskaźników statystycznych

Najczęściej wykorzystywanym wskaźnikiem do oceny zróżnicowań regionalnych jest PKB *per capita*. Regionalny PKB *per capita*, mimo rosnącego krytycyzmu², jest głównym wskaźnikiem stosowanym do mierzenia ekonomicznego wzrostu i rozwoju regionów³ Unii Europejskiej. Jest to również kluczowy wskaźnik dla polityki regionalnej, co wynika z art. 158 Traktatu unijnego mówiącego o redukowaniu różnic w poziomie rozwoju między różnymi regionami. W ten sposób wskaźnik PKB *per capita* służy nie tylko do oceny poziomu rozwoju poszczególnych regionów i porównania różnic między nimi w tym zakresie, ale też do oceny efektywności i skuteczności polityki regionalnej. Dlatego powstaje problem, jak może być zapewniona porównywalność między regionalnymi PKB w sytuacji, gdy regiony są zróżnicowane wielkościami i posługują się odmiennymi walutami.

Regiony różnych wielkości osiągają oczywiście odmienne poziomy PKB. Dlatego realną porównywalność uzyskamy, gdy wielkość PKB odniesiemy do ludności jednostki terytorialnej, której PKB jest przedmiotem zainteresowania. W tej sytuacji powstaje znacząca kwestia odróżnienia jednostek terytorialnych będących miejscem pracy i miejscem zamieszkania; jest to istotne zwłaszcza w przypadku długich dojazdów do pracy, o znacznym zasięgu przestrzennym, i jednocześnie występowania w małych jednostkach. Wielkość PKB mierzy efekt gospodarczy powstały w granicach danego regionu przez ludzi tam pracujących, a często mieszkających gdzie indziej. Dlatego znaczna skala dojazdów lub wyjazdów do pracy będzie odpowiednio podnosić lub zmniejszać wskaźnik PKB *per capita*. Czynniki te są szczególnie

² Na przykład nie bierze pod uwagę zmniejszania się nieodnawialnych zasobów czy zmian w technologii produkcji. Obecny brakom w liczeniu PKB oraz propozycjom poprawienia, uzupełnienia lub zastąpienia tego wskaźnika była poświęcona specjalna konferencja, zorganizowana przez OECD, Bank Światowy i Komisję Europejską w listopadzie 2007.

³ Rozumiane tutaj symbolicznie jako wykaz jednostek terytorialnych NUTS-2 (właściwe regiony) i NUTS-3 (podregiony).

istotny w regionach z dużymi aglomeracjami miejskimi, gdzie odsetek dojeżdżających jest bardzo wysoki; wielkość wskaźnika PKB *per capita* jest wówczas zawyżona w stosunku do dochodów ludności tam mieszkającej. Odwrotnie jest w jednostkach terytorialnych sąsiadujących z aglomeracjami, które są dla nich źródłem siły roboczej – wskaźnik PKB *per capita* będzie zaniżony w stosunku do ich rzeczywistego poziomu rozwoju. Prowadzi to do wniosku, że rzeczywiste różnice terytorialne w poziomie rozwoju nie są tak duże, jak to wynika z oficjalnych danych. Wszystkie te uwarunkowania powinny być brane pod uwagę przy interpretowaniu otrzymanych wskaźników PKB *per capita*. Również z powodu różnorodnych międzyregionalnych transferów regionalny PKB nie jest równoznaczny z ogólnym dochodem regionu. Mierzy on tylko wynik, dochód generowany przez działalność gospodarczą w ramach danego regionu.

Regionalny PKB jest wyliczany w walucie danego kraju. Aby PKB mogło być porównywane między krajami, jest po pierwsze przeliczane na euro, przy zastosowaniu oficjalnego przeciętnego kursu wymiany dla odpowiedniego roku kalendarzowego. Jednak wskaźniki wymiany nie wyrażają wszystkich różnic w poziomach cen między krajami. Dlatego też po drugie, aby zrekompensować tę wadę, PKB poszczególnych krajów jest pokazywane z wykorzystaniem specjalnych wskaźników przeliczeniowych, znanych jako parytety siły nabywczej danej waluty krajowej, w sztucznej, wspólnej dla wszystkich krajów UE walucie, zwanej standardem siły nabywczej (SSN). Umożliwia to porównywanie siły nabywczej różnych narodowych walut oraz porównywanie poziomu PKB różnych krajów. Zatem za 1 SSN można kupić taką samą ilość towarów i usług we wszystkich krajach, podczas gdy do zakupu tej samej liczby towarów i usług w poszczególnych krajach potrzebne są różne kwoty krajowych jednostek monetarnych w zależności od poziomu cen.

Stosowanie jednostki PPS⁴ zamiast euro może prowadzić do odmiennych rankingów regionów, ma również wyrównujący efekt, gdyż z reguły regiony z bardzo

⁴ Produkt krajowy brutto (PKB) na 1 mieszkańca według PPP to wartość PKB na 1 mieszkańca wyrażona w jednostkach umownej waluty (PPS). Purchasing Power Parity (PPP), czyli parytet siły nabywczej, oznacza liczbę jednostek waluty krajowej odpowiadającą jednej jednostce średniej waluty umownej porównywanych krajów (1 PPS). Jednostka PPS oznacza więc taką samą ilość (wolumen) dóbr i usług, które można nabyć w każdym porównywanym kraju, niezależnie od poziomu cen. Średnia dla 25 krajów Unii Europejskiej realna siła nabywcza 1 jednostki waluty umownej jest równa 1 euro (1 PPS = 1 EUR).

Podstawą obliczeń PPP są przeprowadzane w 31 krajach Europy międzynarodowe porównania PKB i siły nabywczej walut, realizowane w ramach Eurostat – OECD PPP Programme. Badania te mają na celu obliczenie parytetów siły nabywczej walut, dokonywane na podstawie corocznych porównań poziomu cen towarów i usług konsumpcyjnych oraz cen dóbr inwestycyjnych (co 2 lata). Obliczone parytety siły nabywczej (wyrażone w jednostkach waluty krajowej za 1 PPS) służą do przeliczeń wartości PKB na 1 mieszkańca każdego kraju z waluty krajowej na walutę umowną (PPS), co umożliwia międzynarodowe porównanie ich poziomu.

PKB według PPP jest opracowywany na podstawie wyników badania reprezentacyjnego, w którym liczebność obserwacji wynosi w zakresie:

wysokim PKB *per capita* mają także względnie wysoki poziom cen. Prowadzi to do zmniejszenia przeciętnej dla całej UE-27 wielkości regionalnej (na poziomie NUTS-2) PKB na mieszkańca z ok. 73 900 euro do ok. 62 400 PPS. Stosowanie danych odnośnie do PKB w PPS ma też swoje wady. Po pierwsze, regionalny PKB nie jest dokładnie porównywalny w czasie ze względu na zmiany składu koszyka towarów i usług używanego do wyliczenia parytetu siły nabywczej danej waluty krajowej. Po drugie, nie istnieją deflatory cen regionalnych, dlatego aby mieć regionalny PKB dla danych wieloletnich w stałych cenach, trzeba każdorazowo stosować przeciętne krajowe deflatory, co prowadzi do tego (z powodu różnych kosztów utrzymania), że poziom PKB *per capita* w regionach wiejskich jest zaniżony (a w regionach miejskich zawyżony). Druga kwestia prowadzi w konsekwencji do przyjęcia założenia, że nie ma różnic między regionami w zakresie wyliczonego dla danego kraju parytetu siły nabywczej jego waluty.

Od 1999 r. (pierwsze dane za rok 1995) wszystkie kraje UE wyliczają regionalny PKB według jednolitej metodologii, jaką jest European System of National and Regional Accounts (ESA95) – Europejski System Krajowych i Regionalnych Rachunków. Poza PKB w układzie jednostek terytorialnych NUTS-3 według ESA95 wyliczane są takie ekonomiczne agregaty jak wartość dodana brutto (WDB) i liczba pracujących w osobach. Natomiast pracujący według liczby godzin pracy, wynagrodzenia, nakładów na środki trwałe i dochodów gospodarstw domowych według ESA95 są agregowane na podstawie jednostek NUTS-2.

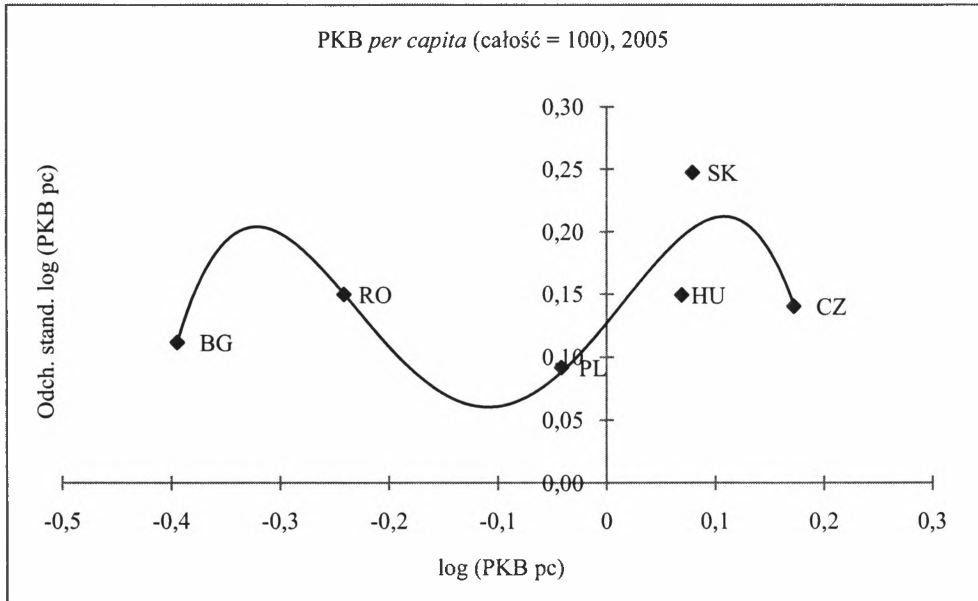
3. Dokumentowanie dysproporcji regionalnych

Dokumentowanie dysproporcji regionalnych oraz monitorowanie ich ewolucji ma kluczowe znaczenie dla projektowania i prowadzenia polityki spójności. Należy pamiętać, że analiza dysproporcji, niezależnie od tego, czy wskazuje na obecność, czy na brak konwergencji, nie może być wykorzystana do wysuwania jednoznacznych wniosków na temat sukcesu lub porażki tej polityki.

Jedną z mniej znanych metod badania procesów zbieżności jest odwrócona krzywa U. Wiąże ona poziom krajowego PKB *per capita* z rozmiarem wewnętrznych regionalnych dysproporcji, mierzonych odchyleniem standardowym regionalnego PKB *per capita* (w logarytmie). Na podstawie podobnych obserwacji czasami argumentuje się, że rozwój będzie nieuchronnie tworzył dysproporcje regionalne oraz że dysproporcje te będą „w sposób naturalny” zanikać wraz z rozwojem gospodarek. Jednakże należy podkreślić, że wykres odpowiada analizie przekrojowej i tak należy go interpretować. W szczególności nie mówi on nic odnośnie do relacji pomiędzy wzrostem i regionalnymi dysproporcjami, nie pozwala również wnioskować, że re-

-
- spożycia – 3000 reprezentantów,
 - nakładów inwestycyjnych – ok. 15 obiektów budowlanych i ok. 280 maszyn i urządzeń.
- Do obliczenia PKB na 1 mieszkańca przyjęto ludność danego roku według stanu na 30 czerwca.

gionalne dysproporcje będą „w sposób naturalny” redukowane przez wzrost w miarę rozwoju. Ta ostrożność w podejściu okazuje się właściwa, gdy do powyższego wykresu wprowadzimy czas i dynamikę.

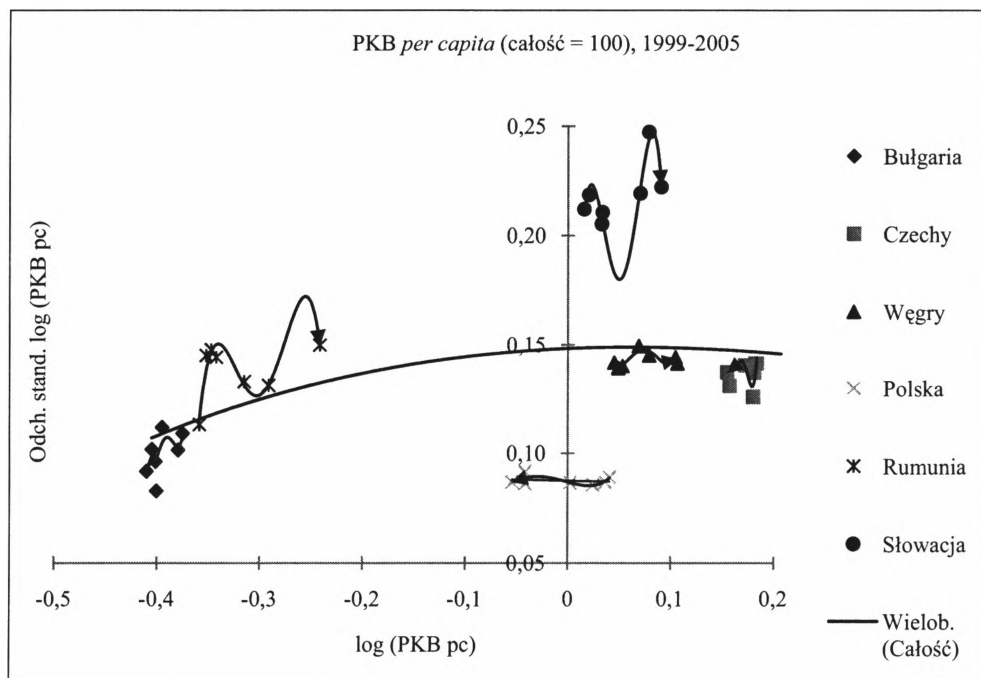
Rys. 2. Poziom krajowego PKB *per capita* w 2005 r. związany z rozmiarem wewnętrznych regionalnych dysproporcji, mierzonych odchyleniem standardowym regionalnego PKB *per capita* (w logarytmie)

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3 przedstawia krajowe PKB *per capita* oraz zakres wewnętrznych dysproporcji regionalnych, jak również dodaje wymiar czasowy poprzez wskazanie trajektorii każdego kraju w tych dwóch wymiarach pomiędzy rokiem 1999 a 2005. Rysunek 3, w porównaniu z analizą przedstawioną na rys. 2, prezentuje to samo zjawisko, ale dodatkowo nałożony jest czynnik czasu. Z rys. 2 wynika, że najwyższym zróżnicowaniem charakteryzuje się Słowacja, a najniższy poziom PKB *per capita* w stosunku do średniej mają Bułgaria, Rumunia i Polska. W najkorzystniejszej sytuacji pod względem PKB *per capita* są Czechi.

Rysunek 3 przedstawia to samo zjawisko co poprzedni, z dodatkowo nałożonym jest czynnik czasu. Można z niego wysunąć następujące wnioski:

- w Polsce w analizowanym okresie nastąpił spadek PKB *per capita* (na początku Polska była powyżej średniej dla badanego obszaru, natomiast na koniec poniżej); nie zmieniło się zróżnicowanie;
- w Rumunii nastąpił wzrost PKB *per capita* (cały czas pozostaje jednak poniżej średniego poziomu dla badanego obszaru), wzrosło również jego zróżnicowanie pomiędzy regionami;

Rys. 3. Poziom krajowego PKB *per capita* w okresie 1999-2005 związany z rozmiarem wewnętrznych regionalnych dysproporcji, mierzonych odchyleniem standardowym regionalnego PKB *per capita* (w logarytmie)

Źródło: opracowanie własne.

- poniżej średniej pozostaje także Bułgaria, gdzie obserwuje się spadek PKB *per capita* i spadek zróżnicowań;
- na Słowacji i Węgrzech PKB *per capita* kształtuje się powyżej średniej i rośnie, spada natomiast zróżnicowanie;
- w Czechach PKB *per capita* spada, a zróżnicowanie nieznacznie maleje – znajduje się poniżej średniej.

Z punktu widzenia celu pracy można wysunąć wnioski zarówno odnośnie do kwestii metodycznej związanej ze skomplikowaną materią pomiaru zjawisk na poziomie regionalnym, jak i odnośnie do analiz rozwoju nowych regionów UE. Analizowanie danych oraz przegląd literatury wskazuje na złożoność relacji pomiędzy nierównościami regionalnymi, konwergencją oraz wzrostem gospodarczym. Dysproporcje regionalne wykazują tendencję do wzrastania w okresach gwałtownej ekspansji gospodarczej i do zmniejszania się w okresach słabego wzrostu, ale ogólnie literatura teoretyczna i empiryczna nie daje rozstrzygnięć co do natury tej relacji. Konkluzja ta rozciąga się na prace próbujące ocenić wpływ polityki spójności. Co do relacji pomiędzy konwergencją regionalną oraz międzyludzką nierównością, ograniczone

dowody wskazują na to, że wewnątrzregionalne nierówności w większości przeważają nad nierównościami międzyregionalnymi. Ponadto ogólnie (ale nie we wszystkich krajach) dysproporcje regionalne są pozytywnie skorelowane z nierównością dochodów osobistych. W UE większość obserwowanych nierówności w regionalnych poziomach dochodów można przypisać kombinacji trzech czynników: różnic w całkowitej produktywności czynnika, różnic w poziomie zatrudnienia oraz różnic w udziale rolnictwa w dochodach regionalnych. Kontrolując czynniki cykliczne, większość regionów szybciej wzrasta w okresie ekspansji i wolniej podczas recesji. Istotną rolę odgrywają czynniki specyficzne dla poszczególnych regionów.

Literatura

Changing regions Structural changes in the EU regions, study carried out for DG Regional, Policy by Applica sprl and wiiv, 2007.

European Regional and Urban Statistics Reference Guide, Eurostat 2009.

Ezcurra R., Rodriguez-Pose A., *Mesuring the regional divide*, [w:] Capello R., Nijkamp P. (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar, Massachusetts 2009, s. 329-353.

SCIENTIFIC DILEMMAS IN RESEARCH ON REGIONAL DISPARITIES IN NEW EUROPEAN UNION REGIONS BETWEEN 1999 AND 2008

Summary: The article discusses problems related to studies on regional differences and to some extent (due to limited framework of the article) problems connected with research on regional convergence processes. The paper presents one of lesser-known research methods – convergence test. At the end of the article, there are general considerations about convergence and its causes.

Keywords: regional disparities, regional, regional analysis.